

STÄKET

Arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte inom stadslager L2017:9171,
fastigheterna Stäket 52:1, 54:1 och 64:1, Järfälla socken, Stockholms län

ELIN EVERTSSON

Rapporter från Arkeologikonsult 2022:3607

ARKEOLOGIKONSULT
Karins väg 5
194 61 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Schakt (1) bland äppelträd. Foto från öster.

ALLMÄNT KARTMATERIAL:

Fastighetskartan: © Lantmäteriet

Terrängkartan: Lantmäteriet (CC0)

DRÖNARBILD:

Spridningstillstånd från Lantmäteriet, ärendenummer LM2022/050914.

© Arkeologikonsult 2022

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.

Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

STÄKET

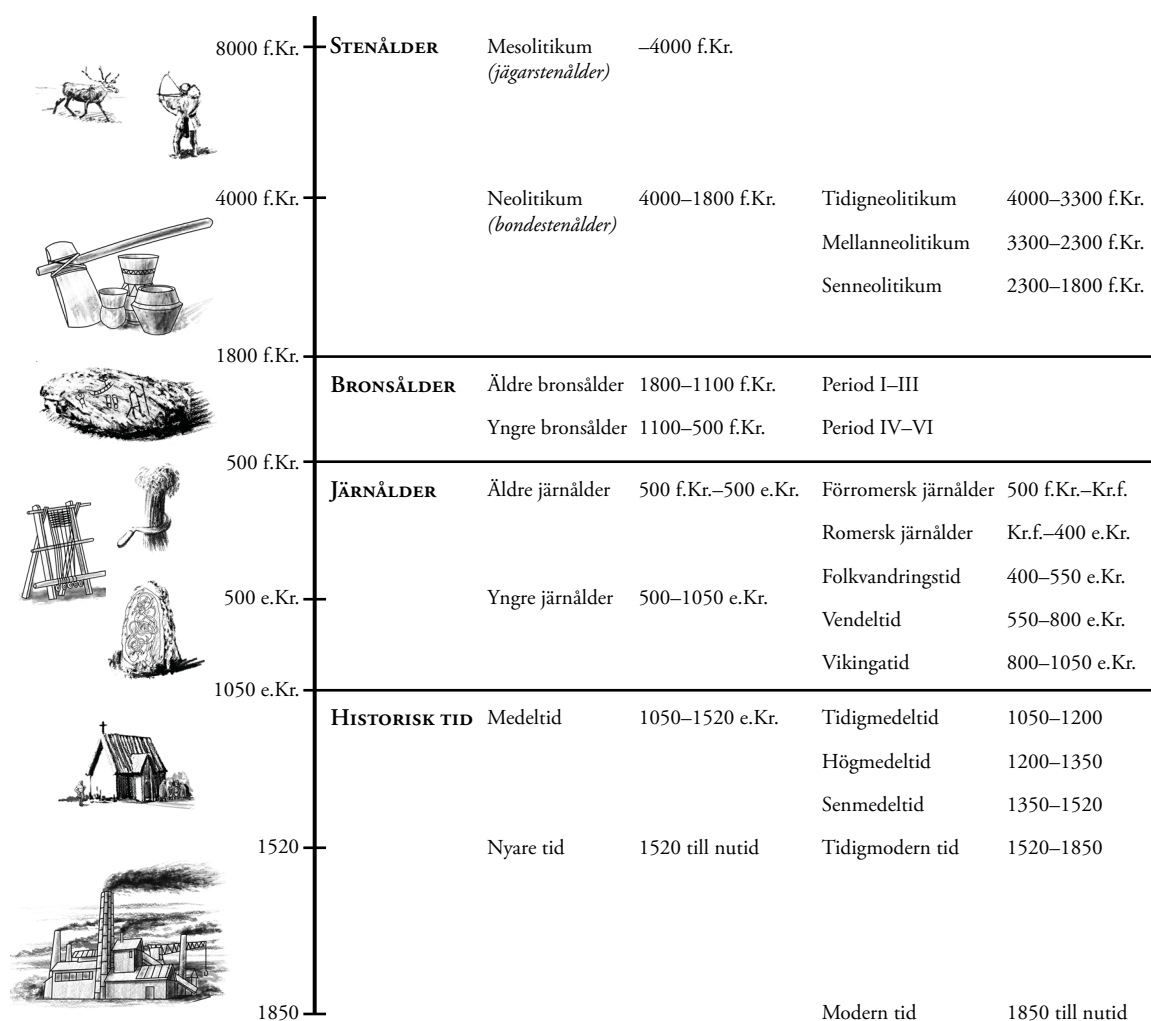
Arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte inom stadslager L2017:9171, fastigheterna Stäket 52:1, 54:1 och 64:1, Järfälla socken, Stockholms län

ELIN EVERTSSON

Rapporter från Arkeologikonsult 2022:3607

ARKEOLOGISK PERIODINDELNING

ANTI-KVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen.

Fornlämning är en lämning som omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850, är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Möjlig fornlämning innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning

eller inte. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte fastställt lämningens utbredning.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller förstörda. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING.....	7
INLEDNING	7
TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ.....	8
TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR	8
GENOMFÖRANDE	10
RESULTAT	11
AVSLUTNING	12
REFERENSER	13
Litteratur	13
Digital källa	13
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	14
BILAGOR	15
Bilaga 1. Schakt	15

Figur 1. Platsen för den arkeologiska förundersökningen i Stäket. Mot bakgrund av Terrängkartan, skala 1:50 000.

SAMMANFATTNING

Under hösten 2022 utförde Arkeologikonsult en förundersökning i avgränsande syfte inom fornlämningen L2017:9171. Vid tidigare undersökningar (Berger 2019 och 2021) nära undersökningsområdet påträffades kulturlager och fyndmaterial som

kunde kopplas till den stadsliknande bebyggelse som fanns här under 1600- och 1700-talen. Den aktuella undersökningen kunde dock inte påvisa några lämningar äldre än järnvägen som drogs fram år 1876.

INLEDNING

Med anledning av Järfälla kommuns arbete med detaljplan för framtida byggnation inom området utförde Arkeologikonsult under hösten 2022 en förundersökning i avgränsande syfte (figur 1 och 2).

Vid tidigare undersökningar i området hade kulturlager och fynd påträffats, vilka kunde antas härröra från den stadsliknande bebyggelse som fanns i området under 1600- och 1700-talen (Berger 2019).

Figur 2. Översiktsbild över området. Foto taget med drönare från sydöst.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

I Stäket korsas två gamla farleder, dels landsvägen mellan Stockholm och Enköping (och i förlängningen Bergslagen), dels farleden på vattnet mellan Mälaren och Sigtuna och Uppsala (figur 3). Stäksundet var den smalaste passagen över vattenleden, där man kunde passera med färja eller via en bro. I området fanns under 1600- och 1700-talen en oreglerad stadsliknande bebyggelse, kallad Stäketfläcken.

På andra sidan sundet ligger Stäksholmen med ruinerna efter den medeltida S:t Eriks borg eller AlmareStäket (L2015:7371; figur 4) samt ytterligare lämningar i form av brofundament (L2015:7563, L2015:7685), husgrund (L2015:6986), by/gårds-

tomt (L2015:6987) samt tegelindustri (L2015:7562). I sundet har rester av hamnanläggningar påträffats (L2013:9919 och L2013:9963). År 1876 drogs en järnvägslinje fram genom området, längs med landsvägen.

Den aktuella lämningen är registrerad som fornlämning i Kulturmiljöregistret i form av ett stadslager (L2017:9171) som omfattar det område som var bebyggt under 1600- och 1700-talen (Berger 2019 och 2021).

För mer utförliga redogörelser om Stäket och Stäketfläcken hänvisas till Arkeologikonsults tidigare rapporter (Berger 2019 och 2021).

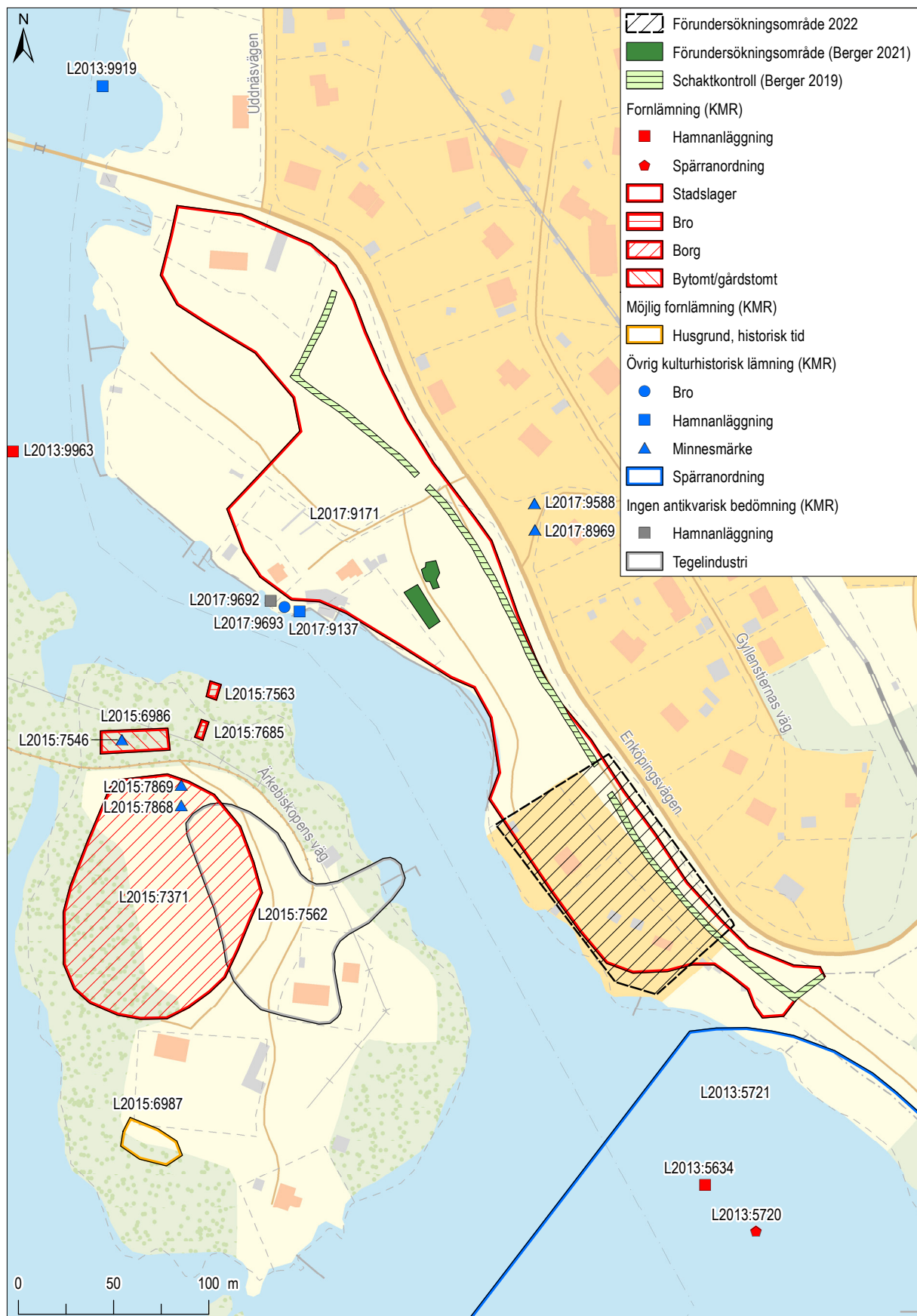

Figur 3. Flygfoto som visar området från år 1929. Foto från söder. Källa: Järnvägmuseet. Arne Sandström, Vykortets Historia. Bild-ID JvmKCAC16794 (Public Domain).

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

I samband med arkeologiska utredningar i området år 2016 och 2017 påträffades flera lämningar av intresse på land och i vattnet, bland annat den äldre strandlinjen samt syllstenar från en krogbyggnad (Andersson & Fredholm 2016; Wertwein 2017).

Vid en schaktkontroll 2019 framkom ett äldre fyndförande kulturlager, vilket tolkades härröra från bebyggelsen vid Stäketfläcken (Berger 2019). En förundersökning i avgränsande syfte år 2021 gav inga resultat i form av anläggningar eller konstruktioner men däremot i form av fyndmaterial som keramik, kritpipor och järnföremål daterade till 1600–1700-talen (Berger 2021).

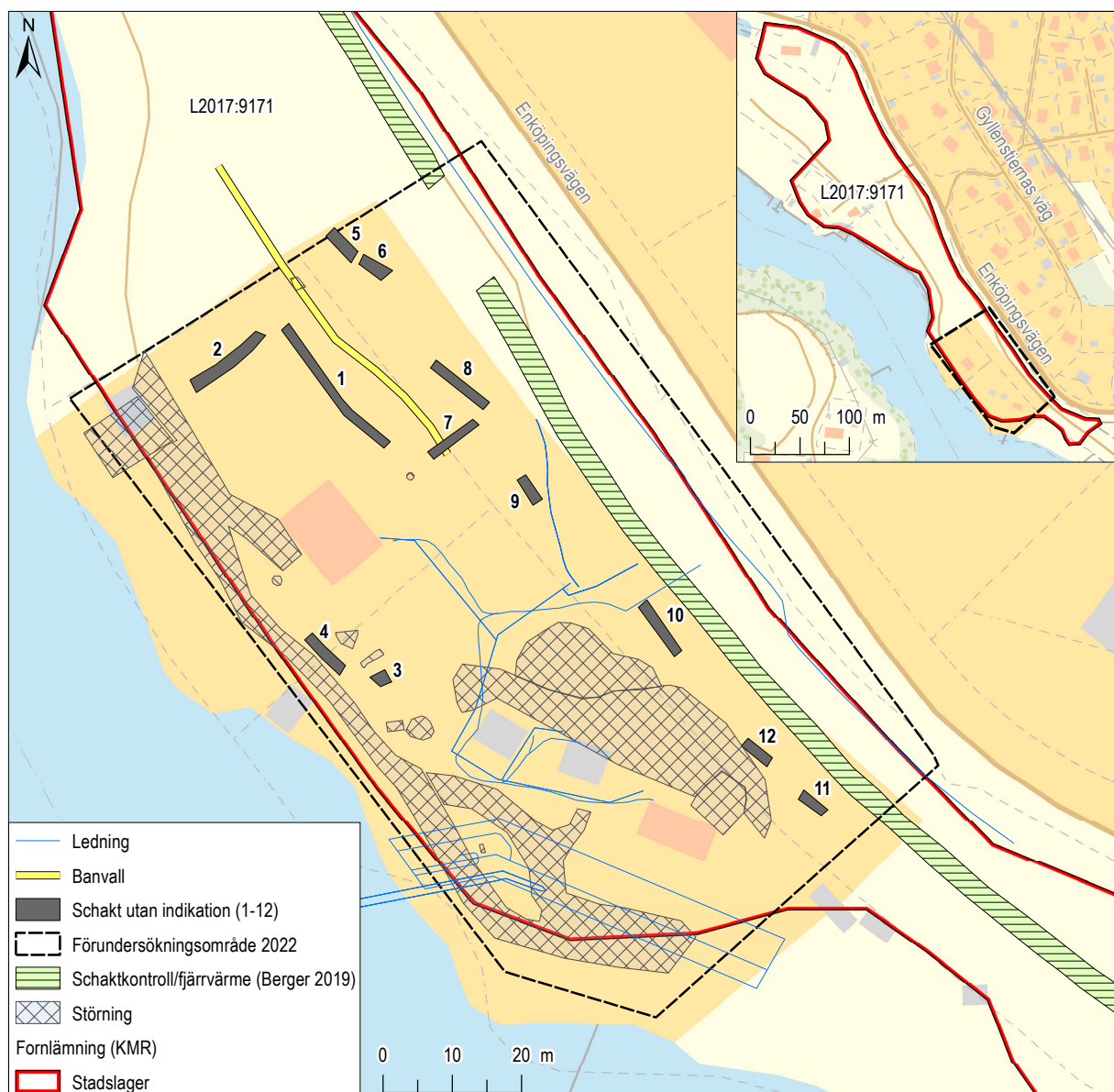
Figur 4. Förundersökningsområdet och tidigare undersökningar tillsammans med närliggande lämningar enligt Kulturmiljöregistret (KMR). Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:3 000.

GENOMFÖRANDE

Undersökningsområdet var svårtillgängligt och i stora delar var det inte möjligt att ta upp sökschakt (figur 5). Till stor del berodde detta på att det fanns flera bostadshus inom området, vilka ännu var i bruk vid tidpunkten för undersökningens utförande. Förutom bostadshusen fanns även en tillfartsväg samt flertalet mindre byggnader inom undersökningsområdet. Det fanns också två brunnar synliga ovan mark och flera ledningar nedgrävda under

mark. Utöver detta fanns flera stora stenblock samt en stor jordvall inom undersökningsområdet.

Undersökningen skedde genom sökschaktning och sammanlagt grävdes en yta om 124 m² fördelat på tolv schakt. Samtliga schakt grävdes ned till steril mark med undantag av schakt 3 och 4 där underlaget bestod av fyllnadsmassor i strandkanten.

Figur 5. En översikt av undersökningsområdet samt några av de olika hinder som försvårade undersökningen. Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:1 000. Översikt med stadslager L2017:9171 mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:7 000.

Schaktning kunde inte utföras i den östra kanten av undersökningsområde eftersom en stor fjärrvärmeledning löper där. Den södra delen av området var inte tillgänglig för sökschaktning då säkerhetszonen för avloppsledningen mellan Kallhäll och Käppalaverket tog upp en stor del av ytan och utgick därför.

Ingen avverkning hade utförts inför undersökningen så flertalet stora träd och täta buskage utgjorde hinder som gjorde det svårt att komma fram med grävmaskin.

RESULTAT

I schakten längs den norra delen av undersökningsområdet (schakt 5–12) var det tydligt att det undersökta materialet utgjordes av massor från den äldre järnvägsbanken. I schakt 5 påträffades ett 0,2 meter tjockt lager med stenkol och stenkolskross, som tillkommit genom aktivitet vid järnvägen. I samma schakt påträffades också tre rälsspikar. Foten av järnvägsbanken syntes tydligt i den här delen av området (figur 5).

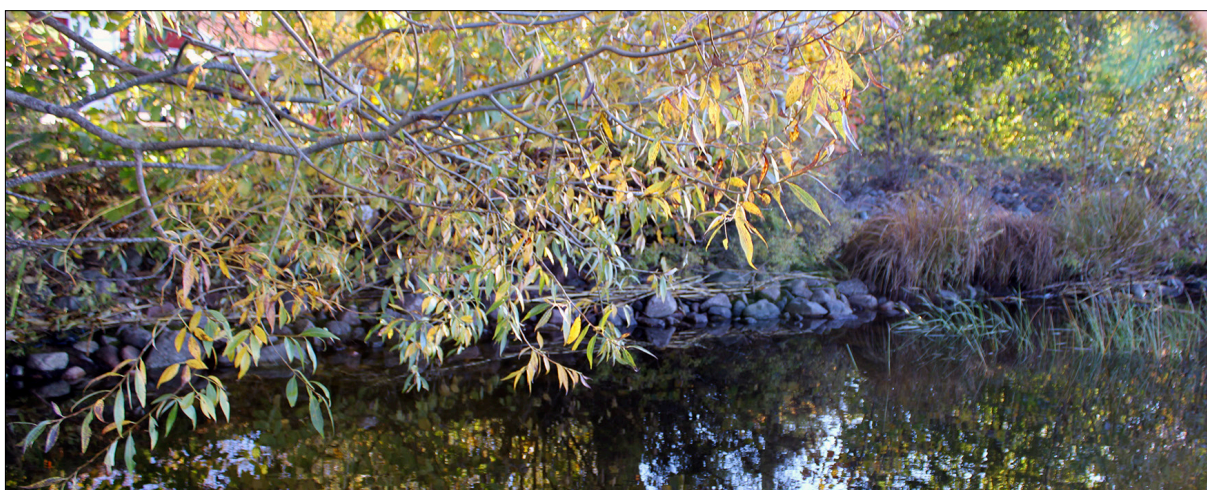
I schakten nedanför banvallen (schakt 1 och 2) låg matjorden direkt på ett utjämningslager av sten, tegel och grus. Utjämningslagret är sannolikt en del av markarbeten som utförts i samband med byggnationen av bostadshusen under tidigt 1900-tal. Husen kan man se på ett flygfoto taget år 1929 (figur 3).

Den västra delen av området utgjordes av en plan yta som avslutades med en stenskoning längs strandkanten ut mot Mälaren (figur 6) utgörs sannolikt av utfyllnadslager som påförts då husen byggdes.

Figur 7. Vid undersökningen påträffades enstaka föremål som ölbuteljer och keramik från 1800–1900-tal. Ej i skala.

Större delen av ytan i områdets västra del togs upp av bostadshusens tillfartsväg (figur 5). I schakt 3 och 4 påträffades enbart utfyllnadsmaterial uppblandat med recenta sopor.

Figur 6. En del av strandskoningen. Foto från nordväst.

AVSLUTNING

Vid undersökningen framkom inga lämningar av antikvariskt intresse i något av de schakt som togs upp inom förundersökningsområdet. Det var inte möjligt att påvisa något kulturlager under banvallen motsvarande det som framkom vid schaktkontrollen av fjärrvärmeschaktet 2019. Om äldre lämningar funnits inom området har dessa sannolikt försvunnit i samband med anläggandet av järnvägen och banvallen.

Då det stadslager (L2017:9171) som tidigare registrerats inte kunde påvisas inom förundersökningsområdet ändrades utbredningen i Kulturmiljöregistret. Det område där marken var bebyggd och delvis urschaktad har undantagits (figur 8 och 9).

Figur 8. Den befintliga lämningen L2017:9171 fick en ny utbredning då den södra delen utgick. Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:4 000.

Lämningsnr KMR	Lämnings-typ	Antikvarisk bedömning	Beskrivning av lämning
L2017:9171	Stadslager	Fornlämning	Inom ungefärligt angivet område, ca 350x12–100 m (NV–SÖ) skall den småstadsbildning finnas som uppstod under 1620-talet kring de kommunikationsleder (farled, landsväg) som möts på platsen. Kulturlager 0,25–0,75 m tjocka, med sot, kol, tegel, yngre rödgods, fönster- och butelj-glas, järnspik, lerklining och kritpipsfragment har påträffats i områdets sydligaste del. En kritpipa daterades till 1620–40. I området har också yngre rödgods, porslin, flintgods, glas, fragment av kritpipor, järnföremål i form av spikar, knivar och en kraftigt sliten hästsko samt ett mynt från 1645 påträffats. I norra delen har läget för den gamla strandlinjen kunnat fastställas.

Figur 9. Uppdaterad registrering av lämning L2017:9171 i Kulturmiljöregistret (KMR).

REFERENSER

Litteratur

ANDERSSON, K. & FREDHOLM, M. 2016. *Almarestaket – Erikssund. Arkeologisk utredning och marin-arkeologisk utredning etapp 1 och 2 inför utbyte av vägbroar vid Almarestaket och Erikssund, väg 841 respektive väg 263, Upplands-Bro, Järfälla och Sigtuna kommuner, Stockholms län*. Arkeologistik rapport 2016:33.

BERGER, ÅSA. 2019. *Stäketfläcken – en stad vid Stäksundet. Arkeologisk kontroll av ledningsschakt inom L2017:9171, fastigheten Stäket 52:1, i Järfälla socken och kommun*. Rapporter från Arkeologikonsult 2019:3229.

BERGER, ÅSA. 2021. *"Lagt under embetsmännerne som bygt haufver på Stäketfläcken" Arkeologisk förundersökning inom L2017:9171, fastigheten Stäket 1:1 och 52:1, Järfälla socken och kommun, Stockholms län*. Rapporter från Arkeologikonsult 2021:3551.

WERTHWEIN, G. 2017. *Stäketfläcken. Arkeologisk utredning etapp 2 inför planarbete, Stäketfläcken, Järfälla kommun, Stockholms län*. Arkeologistik. Rapporter 2017:33.

Digitala källor

JÄRNVÄGSMUSEET VIA DIGITALT MUSEUM
Sökord: Flygfoto över Stäket
ID-nr: JvmKCAC16794
Sökdatum: 2022-10-31
<https://digitaltmuseum.se/021018115124/flygfoto-over-staket>

KULTURMILJÖREGISTRET (KMR)
Riksantikvarieämbetets söktjänst (Fornsök) med alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige
<https://app.raa.se/open/fornsok/>

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Arkeologikonsults projektnr:	3607
Länsstyrelsens diarienummer:	431-24207-2022
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2022-05-30
Uppdragsgivare:	Länsstyrelsen i Stockholms län
Uppdragsnr i KMR:	202200729
Län:	Stockholm
Landskap:	Uppland
Kommun:	Järfälla
Socken:	Järfälla
Fastighetsbeteckning:	Stäket 52:1, 54:1 och 64:1
Berörda lämningar, KMR:	L2019:9171
Typ av undersökning:	Arkeologisk förundersökning
Utförandetid, fältarbete:	4 dagar, oktober 2022
Inmätningssystem:	RTK-GPS
Koordinatsystem:	SWEREF99 TM
Höjdssystem:	RH2000
Projektledare:	Elin Evertsson
Rapportansvarig:	Elin Evertsson
Fältpersonal:	Elin Evertsson, Stefan Gustafsson
Planer och layout:	Ida Söderström
Kvalitetssäkring:	Anna Lagerstedt
Fynd:	Inga fynd påträffades

BILAGA 1. SCHAKT

Schakt	Objekt	Storlek (m)	Djup (m)	Area (m ²)	Beskrivning
1	Schakt utan indikation	24 x 1,2	0,5	29	Matjord 0,2 m. Under ett utjämningslager med tegel, småsten och grus.
2	Schakt utan indikation	13 x 1,2	0,6	16	Matjord 0,2 m. Under ett utjämningslager med tegel, småsten och grus.
3	Schakt utan indikation	5 x 1,2	0,4	6	Utfyllnad med moderna sopor. Flera block.
4	Schakt utan indikation	6 x 1,2	0,4	7	Utfyllnad med moderna sopor. Fynd av porslin från 1800–1900 tal.
5	Schakt utan indikation	5 x 1,2	2,1	6	Ljusgrå stenig modern fyllning. Under den mörkbrun fyllning uppblandad med tegel och bruk. Stenkolslager ca 1,10 m ner, 0,1–0,2 m tjockt. Inga daterande fynd. Fynd av rälsspik.
6	Schakt utan indikation	5 x 1,2	2,5	6	Ljusgrå stenig modern fyllning. Under den mörkbrun fyllning uppblandad med tegel och bruk. Inga daterande fynd.
7	Schakt utan indikation	10 x 1,2	1,8	12	Matjord 0,3 m. Därunder rasering med mycket tegel och bruk. Inga daterande föremål. Sand i botten. Fynd av ölbuteljer från 1909 och 1916.
8	Schakt utan indikation	12 x 1,2	2,0	14	Matjord 0,1 m, modern utfyllnad med grus och sand, under det grusig fyllning med inslag tegel. Inga daterande fynd. I öster påträffades samma lager med tegel och bruk samt sand i botten som i schakt 7.
9	Schakt utan indikation	5 x 1,2	2,0	6	Matjord och makadam 0,2 m. Utfyllnad med olika grusmaterial 1,8 m. Kabelschakt och kablar i botten som ej fanns utsatta på ledningskarta.
10	Schakt utan indikation	8 x 1,2	2,3	10	Matjord 0,3 m. Resten grusmaterial.
11	Schakt utan indikation	5 x 1,2	1,5	6	Matjord 0,15 m, makadam och grus 0,1 m och under det utfyllnad av olika slags grusblandningar. I botten berg.
12	Schakt utan indikation	5 x 1,2	2,0	6	Matjord 0,2 m. Utfyllnad med olika grusmaterial till botten. Block i sydvästra delen.

Rapporter från Arkeologikonsult 2022:3607